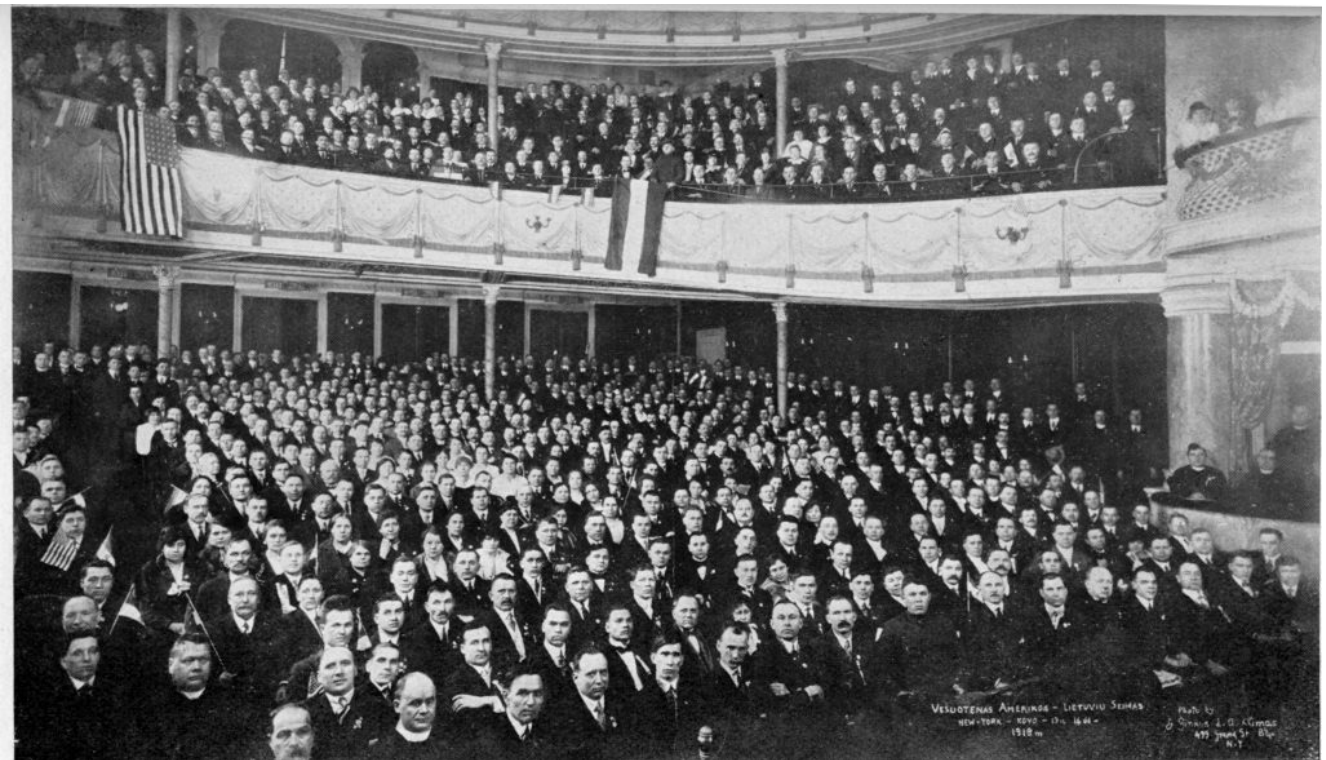

Emigracijos istorijoje daug kas kartojasi

Prof. dr. Alfonsas EIDINTAS

Neseniai užbaigiau knygą darbiniu pavadinimu „Ar išliks lietuviai? Lietuva ir išėivystė 1868–2020 m.“. Nes išėivystė mūsų istorijoje buvo intensyvi: 1868–1914 m. emigravo į JAV, Braziliją ir Angliją apie 300 000 žmonių (įskaitant 70 000 uždarbiavusių Rusijos miestuose). Per pirmąją nepriklausomybę 1919–1940 m. emigravo 100 000 gyventojų, per antrąją 1990–2020 m. – 750 000 mūsų piliečių (o gal ir daugiau). Pabandžiau knygoje aptarti išėivijos ir Lietuvos sąveiką, ryšius, pagalbą vienos kitai, o ir dabartinę išėivystę, jos poveikį Lietuvai, nes tokios emigrantų bangos istorijoje dar neturėjome. Gausi, per daugelį metų surinkta medžiaga subrandino išvadą, kad dėl didelės, skaitlingos išėivystės mums nereikia nei kaltinti kitų, nei apsikaltinti. XIX, XX ir XXI amžiuose gyvenome ekonomiškai menkai išsivysčiusiame regione, kur nesusidarė tokia ekonomika, kad būtų galima užtikrinti darbo vietas gausėjantiems gyventojams, kurie nukentėjo nuo svetimųjų priespaudos ir tautinio engimo, o dar ir dėl ne mūsų noru kilusių dviejų pasaulinių karų ir trijų okupacijų XX amžiuje, dėl svetimųjų režimų vykdytų represijų, gyventojų deportacijų, holokausto, kurių metu prarasdavome pačias galvočiausias asmenybes ir energingiausias, veiklius, išsimokslinčius piliečius.

Visuotinis Amerikos lietuvių Seimas. K.Gineičio nuotr.

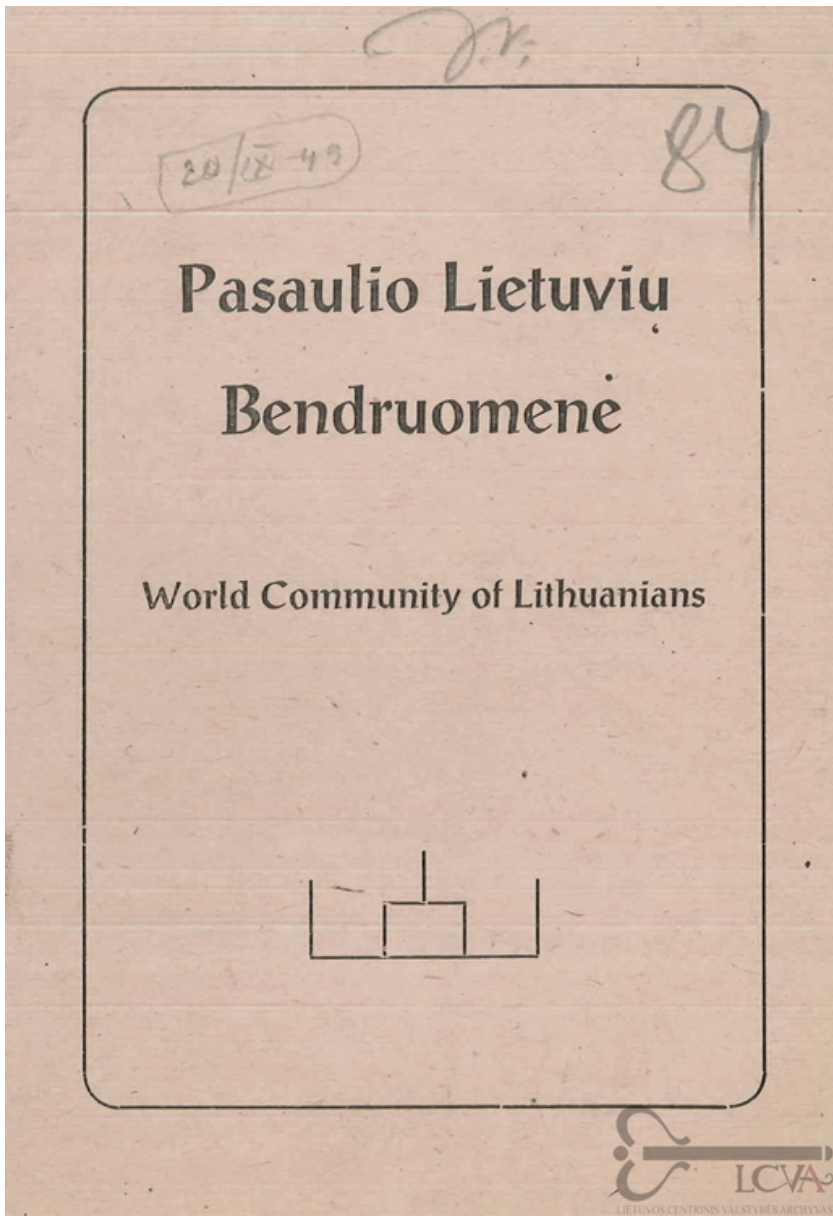
Taikūs ir ramūs pastarieji 30 metų leido dirbti tautai kūrybinį darbą, tačiau neribotos išvykimo galimybės, asmens laisvė, imli bendroji darbo rinka Europoje suteikė gyventojams daugybę svaigių pasirinkimų galimybių. Gaila, kad tos galimybės daugeliui pasirodė esančios žymiai geresnės užsienio valstybėse, o ne gimtinėje.

Trečią šimtmetį besitęsiant emigracijai iš Lietuvos, turėjusiai vos kelias pertraukas (1930–1940 m. ir dėl sovietų okupacijos uždarymo į socialistinį lagerį 1950–1990 m.), aktyviems išeiviams sukūrus lietuvių bendruomenes Šiaurės ir Pietų Amerikos šalyse, Australijoje, nieko nebestebina (ar tik ne rašytojo Juozo Baltušio paleistas) sparnuotas posakis, jog „kur tik nuvažiuosi, ten visuomet surasi žydą, žvirblį ir lietuvi“. Jis tikrai gimė ne be pagrindo. Lietuvių imigracijos šalyse susikūrusios visuomeninės kultūrinės, savišalpos, profesinės bei politinės organizacijos visuomet gyvai reagavo į įvykius Lietuvoje, Lietuvos valstybės atkūrimą, jos augimą ir stiprėjimą. Daug naujų laimėjimų pasiekėme per išeiviją, daug naujovių įvesta jos dėka, o Lietuvą okupavus, išeivijos lyderiai sutelkė jėgas, teikė politinę pagalbą reprezentuodami Lietuvą, kai ji pati negalėjo to padaryti, lietuvių emigracijos lyderiai gynė gimtojo krašto interesus ir rėmė Lietuvos laisvės kovą dėl nepriklausomybės atkūrimo. Sunkiausiais tautinės spaudos laikais lietuvių emigracija (ypač JAV) savo kultūrine ir finansine jėga ugdė lietuvių spaudą, knygų leidybą, padėjo Lietuvos ekonomikai ir apskritai pagerino šimtų

tūkstančių lietuvių materialines sąlygas tėvynėje. Taip įvairiapusė emigracijos pagalba pagimdė Lietuvoje supratimą, kad emigracijoje visuomet bus galima atsiremti į bendraminčius, gauti jų paramą, taip pat ir politinę, kad išeivijoje yra savotiškai atkartota ir egzistuoja nors ir mažesnė, bet kone antroji Lietuva. Tai buvo ypač svarbu Rusijos imperijos valdymo metais ir sovietų okupacijos laikotarpiu.

Dėl šių priežasčių masinę lietuvių emigraciją, kad ir sukėlusią didelį nerimą lietuvių tautinio išsivadavimo judėjimo laikotarpiu („namie liks tik kapai“), nėra taip lengva įvardinti tik kaip neigiamą, Lietuvos jėgą mažinusį reiškinį. Taip, jeigu ne du intensyvios emigracijos etapai XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje ir pabaigoje bei XXI amžiaus pradžioje, dėl kurių demografinė prasme šiandien Lietuva teturi 2,8 milijono, o juk galėtų turėti bent jau 5–8 milijonus gyventojų, tada, galimas dalykas, nebūtų net kalbų apie lietuvių tautos išnykimą, genofondo praradimą ir panašiai, tačiau tokio komforto mums neleido susikurti ekonominės, socialinės ir geopolitinės priežastys.

Nepriklausomoje Lietuvoje imta rūpintis ryšiais su išeivija, tam 1935 m. Kaune surengtas Pirmasis pasaulio lietuvių kongresas, įsteigtas ir 1937 m. pradėtas leisti „Pasaulio lietuvių“ žurnalas, svarstyti tėvynės ir emigrantų ryšiai, skirtos lėšos užsienio lietuvių sielovadai, mokykloms, spaudai. Okupacijos nutraukė šią veiklą, tačiau pokario metais tautos vienybė konstruota toliau. Pradžiai išeiviatremtiniai turėjo organizuotis ir atlikti lietuvių kultūros kūrimo darbą, nenutautėti, kurti lietuviškas šeimas ir susitelkti į pasaulinę lietuvių organizaciją. Tam reikalui VLIK'as inicijavo ir „Lietuvių Tautos amžinųjų siekimų vardan“ priėmė Chartą – deklaraciją, kuri nustatė bendras sampratas, apibūdinančias tautą be prarastos tėvynės ir nusakančias išeivių pareigas tėvynei. Lietuvių Charta, paskelbta 1949 birželio 14 d., turėjo 13 punktų: visi pasaulio lietuviai sudaro vieningą Pasaulio Lietuvių Bendruomenę, lietuvis visur lieka lietuviu, tautos gyvybę perduoda ateities kartoms, lietuvių kalba lietuviui yra tautinė garbė, lietuvis kuria lietuvišką šeimą, kuri yra tautos gyvybė, tautinė kultūra yra kelias į tarptautinį pripažinimą ir bendravimą, lietuviai kovoja už savo valstybę, remia mokyklas, draugijas, lietuvišką knygą, brangina savo praeitį ir istoriją, tautinė dorybė yra tautinis solidarumas, tautinės spalvos yra geltona, žalia, raudona, lietuvių šūkis yra „Lietuviais esame mes gimę, lietuviais turime ir būt“ ir – lietuviai yra lojalūs gyvenamajam kraštui.

Leidinio "Pasaulio lietuvių bendruomenė" ištrauka.
1949 m. rugsėjo 20 d. LCVA

Lietuvių Charta buvo išvartytos į diasporą tautos dalies savarankiškumo deklaracija, Chartos tikslas – siekis išlikti pajėgia tauta diasporoje, kuri prisiekia nepriklausomos Lietuvos idėjai, kiekvienam lietuviui nusakant jo tapatumo ir pareigų principus. Suprantama, kad Charta kirtosi su senosios išeivijos nuostata išlaikyti savo sukurtas organizacijas, jai tai buvo nauja situacija. Jaunimas nebekalbėjo lietuviškai ir beveik nebekūrė lietuviškai, todėl naujųjų sprendimai negalėjo patikti, tačiau bendra istorija ir 10 straipsnis leido visiems jaustis lietuviais, nes turėta protėvių žemė, istorija ir istorinė atmintis buvo vienijantys dalykai.

Lietuvių Charta sukomplicavo Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB), kai kurių

valstybių lietuvių bendruomenių kūrimąsi, santykius su senosios emigracijos organizacijomis, bet ji suaktyvino vietinių apačios organizacijų kūrimosi procesą, o ilgainiui sukonstravo ir visą PLB piramidę. Pradėjus praktiškai organizuoti PLB, įgyvendinant VLIK'o priimtus nuostatus atsirado neaiškumų. Jiems paaiškinti kun. Mykolas Krupavičius išleido knygelę „Pasaulio lietuvių bendruomenės keliu“, kurioje paaiškinta, kas darytina lietuvybei išlaikyti. Tie paaiškinimai pasidarė PLB normomis: „Pasaulio lietuvių bendruomenė yra šventykla, į kurią uždrausta įeiti su partinėmis maldaknygėmis, nes šioje šventykloje tėra tik viena malda: lietuvybė.“

Tačiau padaryta klaida buvo nemaža, tą pripažino ir VLIK'o, kaip Lietuvos politinių partijų organo, veikusio emigracijoje, Vykdomoji Taryba - Amerikos lietuvių organizacijos Lietuvių Chartos ir PLB Konstitucijos paskelbimą, nepasitarus su jomis, priėmė kaip vienašališką diktatą, savotišką intervenciją, naujų struktūrų primetimą visų pirma Šiaurės Amerikos lietuviams. Anot diplomato ir vieno iš VLIK'o veiklos aktyvintojų Vaclovo Sidzikausko, „iš jų susilaukėme aktyvaus ir pasyvaus pasipriešinimo, nes naują organizacinę formą jie laikė jiems primetama iš anapus vandenyno ir naikinančia jų didelėmis pastangomis sukurtąsias organizacijas“. VLIK'as pavedė V. Sidzikauskui nuraminti ir įtikinti Amerikos lietuvių tarybos vadovybę, gauti jų pritarimą bendruomenei. Ilguose pasitarimuose Čikagoje su Leonardu Šimučiu, Antanu Oliu, Pijumi Grigaičiu ir Mykolu Vaidyla Sidzikauskui pavyko situaciją sušvelninti, tačiau senųjų organizacijų vadai bendruomenės šalininkais nepasidarė.

Nebuvo lengva - tik 1958 m. rugpjūčio 28-31 d. Niujorke susirinko 1-asis PLB Seimas, kuris priėmė PLB Konstituciją ir išrinko pirmą PLB valdybą. Pirmuoju Valdybos pirmininku buvo išrinktas Jonas Matulionis. Savaime suprantama, kad tarp senosios išėivijos atstovų buvo ir šviesių žmonių, tokių kaip Juozas Bachunas, Stanley Balzekas jaunesnysis, bankininkas Juozas Mackevičius ir daug kitų, kurie savo veikla vienijo visų kartų lietuvius, veikė įvairiose organizacijose, padėjo išlaikyti kultūrinius centrus, o J. Bachunas netgi buvo tapęs PLB pirmininku. Šiaip ar taip, lietuvių bendruomenės šiuo metu veikia 47 valstybėse, o jas vienija PLB aukščiausios tarnybos, vyksta seimai.

Pastaroji masinė emigracija po 1990 m. nustebino ir nuvylė savo masiškumu dar ir todėl, kad išaugo jau atkūrus nepriklausomybę, tad ji visuomenę paveikė labiau emociškai ir psichologiškai, kaip didelis ir nebeatkuriamas tautos nuostolis, kuris patiriamas ir toliau, kad ir tolydžio silpniau. Pervedami emigrantų pinigai, nors ir

buvo svarbiu finansiniu ramsčiu daugeliui Lietuvos gyventojų, nelaikomi išvykties kompensacija, tai nepanaikino įsivyravusio netekties jausmo. Ištuštėjusios aukštosios, vidurinės mokyklos, nes šimtus tūkstančių vaikų tėvai išsivežė į užsienį, tuštėjantys miestai ir ypač miesteliai sudarė išsivaikščiojančios, nykstančios Lietuvos įspūdį. Demografinė situacija iš „labai blogos“ dar nerodo slinkties į „blogą“. Ji gali šiek tiek pagerėti, jeigu didės gimstamumas, sumažės mirtingumas ar kiek sparčiau išaugs grįžimas namo – reemigracija. Lietuva jau panašėja į Vakarų Europos šalis, kur klostosi nepalanki demografinė situacija gyventojams senstant. Ilgalaikis planavimas ir strateginių priemonių šia kryptimi įgyvendinimas gali duoti rezultatų, tačiau jie tikrai nebus greiti. Protų nutekėjimas – aukštos kvalifikacinės darbo jėgos praradimas mažina valstybės ekonominį inovacinį ir konkurencinį kapitalą. Neefektyvios sveikatos ir švietimo reformos pasižymi netiksliniu finansavimu, trūksta politinės valios keisti jų infrastruktūrą. Tai didelis valstybės galvos skausmas.

Dauguma naujausios bangos išvykėlių emigravo į naujas lietuvių išėivystei šalis – Jungtinę Karalystę (tiesa, joje negausūs lietuvių centrai buvo ir iš senesnių laikų), Vokietiją, Norvegiją, Airiją ir Ispaniją, todėl bent jau kolonijų kūrimosi pradžioje reikėjo Lietuvos pagalbos steigiant lituanistines mokyklėles, pirmąsias organizacijas. Tautos naikinimosi arba nykimo dėl gausios emigracijos, kai globalizacijos piko pasaulyje metu laisvosios rinkos ir laisvo darbo jėgos judėjimo sąlygomis nebuvo rasta jokių priemonių masinei išėivystei stabdyti, ar bent jau pristabdyti, kai iš emigrantų atplaukė piktos nuotaikos tėvynės atžvilgiu, atrodė, kad nebėra ir svertų susigražinti bent daliai išvykusiųjų, o Lietuvos valstybės vadovų vengimas imtis priemonių dėl emigracijos niekam optimizmo nekėlė. Išvykusieji apklausose demonstravo nenorą grįžti ne tik dėl prastesnių atlyginimų, jie rasdavo tam pačių įvairiausių pasiteisinimų: esą, nepatinka Lietuvos „gamtinės sąlygos, kad čia šalta, mažai saulės“, be to, reemigravus jų vaikams „bus labai sunku adaptuotis“, išmokti lietuvių kalbą, ja mokytis ar studijuoti.

Kone vieno milijono gyventojų išvykimas į užsienį 1990–2020 metais privertė Lietuvos visuomenę prabilti apie „išsivaikščiojančią“ Lietuvą. Visuomenei buvo aišku, jog emigrantų palikuonys greitai praranda gimtąją kalbą, įsipilietina imigracijos šalyse ir dalis jų jau nebejaučia ryšio su gimtuoju kraštu. Kad ir kaip emigrantams padėtumei, lietuvių mokymas užsienyje savaitgalio lituanistinėse mokyklėlėse neapima daugumos vaikų, o daugelis lietuvių šeimų net nebesirūpina vaikų bendravimu gimtąja kalba. Lietuvių pasaulis užsienyje metai po metų

prigęsta arba net visai užgęsta. Emigracija suvokiama kaip akivaizdus praradimas, drįstu teigti, kad ir dabar ją vertinant tebėra aktualūs dar 1913 m. JAV lietuviams skirti dr. Jono Basanavičiaus atsisveikinimo žodžiai, kuriais jis ragino visus išeivius kuo greičiau grįžti į Lietuvą: „Jūs išmirsite, nutautėsite ir paskęsite svetimose bangose. Taigi, pasirūpinkite nors savo pinigais padėti savo vargstančiam kraštui, atsidėkodami savo tėvynei už tai, kad ji jus išaugino ir davė galimumo jums čia įsikurti“ (Yčas M. Atsiminimai. Nepriklausomybės kelias. Kaunas, 1935. T. 3, p. 146).

Lietuvių charta. Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje eksponuojama „Lietuvių charta.“ Vygaudo Juozaičio nuotr.

Lietuvos diplomatių atstovybių veikla padėjo emigracijos centruose veikiantiems aktyviems žmonėms susiburti į bendruomenes, visuomeninę veiklą judino „Globalios Lietuvos“ projektas 2010–2020 m., nes juo buvo bandoma pasukti išeivius veidu į Lietuvos valstybę, palaikyti lietuvių švietimą užsienyje, surišti ir sujungti išeivijos ir lietuvių profesionalus pagal specialybes. Kadangi Lietuvoje atsiradęs darbo jėgos trūkumas vertė verslą įsivežti darbo jėgą iš kitų valstybių, o žinant, kad imigrantai nemoka lietuvių kalbos ir gali laikui bėgant sukelti pokyčius etninėje gyventojų struktūroje, nuolatos buvo keliamas klausimas, ar ne

paprastesnė išeitis būtų, jeigu augtų reemigracija.

Emigrantų sugrįžimas yra skatintinas, nes jis vyksta dar nedrąsiai, atgal sugrįžta gyventi 20–25 proc. išvykusiųjų, tačiau ar visi sugrįžusieji ima ir nusėda Lietuvoje? Būtent reemigracijai reikia ne tik paruošti visas valstybines ir savivaldybių tarnybas, nuosekliau teikti informaciją, kuri reikalinga sugrįžtantiems, o ir kviesti grįžti ne tik abstrakčiai, bet ir į konkrečius darbus arba projektus – tokių sugrįžusių jau yra šimtai, tūkstančiai. Yra ir daugiau tokių idealių variantų, jau nekalbant apie tuos jaunos žmones, kurie apsisprendė ir sugrįžo dirbti ir gyventi gimtojoje šalyje savarankiškai, ėmėsi sumanyto verslo, panaudodami užsienyje įgytą darbo patirtį ir išsilavinimą.

Akivaizdu, jog demografinė prasme masinė išėivystė yra nuostolis, tačiau nereikia manyti, kad ir pastaroji, pati gausiausia Lietuvos istorijoje emigracijos banga buvo vien tik Lietuvos praradimas. Visų pirma, išvykusieji nepražuvo, neišnyko, nors jų fiziškai ir nebėra Lietuvoje, bet jie gyvi, jie dirba ir kuria, siunčia perlaidas giminėms, jie tebėra lietuviai, tik gyvenantys ir dirbantys užsienyje, jie susiję su mumis, mūsų gyvenimu ir kultūros bei politikos procesais, mes sąveikaujame, dalis jų sugrįžta arba gyvena per dvi šalis – pagal emigracijos ir imigracijos modelį, o kiti iš tiesų jau turi dvejus namus. Galiausiai jie perka gyvenamuosius būstus Lietuvoje, taip investuodami užsienio šalyse uždirbtus pinigus. Emigravusieji nesijaučia labai atskirti jeigu tik to patys nori – jie kasdien gali palaikyti ryšius su giminėmis, kalbėtis su jais, naudodami moderniausias ryšio priemones, skaityti, kas vyksta Lietuvos ekonomikoje ir kultūroje, galų gale, jie reemigruoja ir gali dar ne vieną kartą sugrįžti, o paskui ir vėl išvykti. Neabejotina, jog Lietuvą ištikus didelei nelaimėi, atėjus sunkioms valandoms ir dabartinė išėivijos banga, turinti nemažą lietuviškų savaitgalio mokyklų, bendruomenių, profesinių organizacijų tinklą, susėdusi prie bendro stalo su senosiomis organizacijomis, suteiktą efektyvią politinę paramą Lietuvai, pakartotų senosios išėivijos politinius ir ekonominius veiksmus Lietuvos nepriklausomybei sustiprinti, įtrauktų į tai daugumą išėivijos.

Apklausa rodo, jog emigrantai ir toliau domisi Lietuvos ekonominiu, politiniu ir kultūriniu gyvenimu. Tačiau svajodami ir veikdami tam, kad didelė migrantų dalis sugrįžtų, turime nuolat kelti sau klausimą, ar Lietuva yra pasiruošusi masiniam išėivijos sugrįžimui. Naujausieji lietuvių telkiniai Jungtinėje Karalystėje, Norvegijoje, Vokietijoje, Ispanijoje ir kitose šalyse nėra ten įbetonuoti – „Brexitas“, esamos ir būsimos pandemijos, o ir kitokie, iki šiol nežinomi mums

reiškiniai gali pagimdyti ir tokių procesų, kurie kol kas net sunkiai prognozuojami. Nors masinis, vienos didelės bangos reemigracijos antplūdis namo mažai tikėtinas, tačiau įmanomas.

Naujausioji emigracijos banga taip pat dar nesibaigė, mūsų išvykusieji dar tik kuriasi užsienio šalyse ir situacija gali pasisukti taip, kad trečioji ar net ketvirtoji išėivių karta, jau praradusi gimtąją kalbą ir kultūros poveikį, staiga atgims naujam, giliam savo šaknų pažinimui – iš kur aš esu, kaip čia atsirado mano protėviai, kada ir kokiais būdais, dėl ko atkeliavo ir ką man dabar daryti su savo protėvyne? Iš jų irgi galime tikėtis ne tik dėmesio, bet ir atvykimo, apsigyvenimo, indėlio į ekonominį ir kultūrinį tėvų ir senelių krašto gyvenimą.

COVID-19 virusas kirto ne tik per daugelio sveikatą ir net gyvybę, bet ir pabaigė šį pasaulio globalizacijos etapą. Švelniai tariant. Taip jau sutapo, jog 2019 m. pasibaigė ir „Globalios Lietuvos“ projektas, tiksliau, baigėsi jo numatytas laikas. Ar jis bus pratęstas, ar sumanytas kitoks projektas – išgirsime artimiausiu metu. Raskime būdų pagirti, pagerbti ir pašlovinti visus tuos, kurie jau kone 130 metų aukojo ir aukoja savo laiką ir energiją lietuvybei užsienio šalyse palaikyti, kurie gyvena ir veikia ne vien sau, o vadovauja, savanoriauja, posėdžiauja, kurie važinėja į toliausiai vykstančius lietuvių renginius, chorų ir šokių grupių repeticijas, lituanistinių mokyklėlių pamokas, susitikimus su Lietuvos meno meistras, sportininkais, politikais, kurie aukoja ir aukojasi padėdami spręsti Lietuvos bėdas. Tie žmonės yra mūsų aukso fondas.

Lietuva ir išėivija buvo dvi vienos tautos dalys. Ir tebėra. Taip ir reikia laikytis. Jeigu ir toliau gyvensime be demografinės ir emigracijos politikos, tada jau tikrai visi kaip lietuviai kada nors išnyksime. O kol kas galime tik didžiutis, kad užsienyje gyvena tikrai ne mažiau kaip 1,5 milijono lietuvių ir lietuvių kilmės mūsųškių, kad jiems teberūpi Lietuva, kad jie apie ją galvoja. O galvodami gal daugelis sugalvos ir sugrįžti į gimtinę – ryšiais, pažintimis, patirtimi, darbais ir kūrybiniais pasiekimais, ir gal net su savo verslais ir kompanijomis. Ir (drąsiai ir garsiai pasvajokime) – su savo vaikais bei anūkais.

Straipsnis spausdintas metraštyje „Pasaulio lietuvis“, 2020 metai Nr. 583.